

De andere kant van Vestdijk

Non-fictie

S. Vestdijk

Gepassioneerd wikken en wegen. Verspreide essays en kritieken (bezorgd door H.T.M. van Vliet, P.J.L.M. Hammann en W.A.W. van Walstijn)

Prominent, € 14,50

336 blz.

Vijf sterren

Arie Storm

In *Gepassioneerd wikken en wegen*, een essaybundel van S. Vestdijk, is een stuk opgenomen over zelfdoding, getiteld: 'Advies inzake zelfmoord'. Je wordt er misschien even door op het verkeerde been gezet, want aanvankelijk denk je wellicht dat Vestdijk een handige tip zal verstrekken over hoe je dat kunt aanpakken, het ombrengen van jezelf. Maar de tekst behelst juist het tegenovergestelde. Zo'n beetje aan het eind ervan stelt Vestdijk: 'Zelfmoord is onzinnig. Het wordt tijd een einde te maken aan dit dwaze gebruik. Zelfmoord is steeds een vergissing, berust op zelfbedrog, op een pathologische omneveling van de geest.'

De laatste tijd hebben we met nogal wat gevallen van zelfdoding, of gevallen die je na enige discussie onder die noemer zou kunnen brengen, in de Nederlandse literaire wereld te maken gehad. Toevallig kende ik nogal wat van die personen die ertoe overgingen min of meer persoonlijk. De dichter Rogi Wieg woonde bij mij op het plein, Wim Brands heeft mij herhaaldelijk geïnterviewd – ik meen wel een keer of acht – en met Joost Zwagerman heb ik gestudeerd en ook daarna ben ik nog met hem bevriend gebleven. Denk ik aan hen, dan overvalt me een zekere zwaarmoedigheid, een soort dofheid, die botst met de optimistische lichtheid waarmee ik in de wereld sta. Het is niet zo dat het met mij de hele tijd lachen geblazen is – hoewel? – maar een bepaalde zorgeloosheid draag ik wel met me mee. Ik citeer niet zelden hardop en gewoon voor mezelf deze woorden van Henry James: 'Live all you can: it's a mistake not to.' Zelfmoord staat dan ook heel ver van mij af, al zou je ook kunnen denken dat ik me probeer te overschreeuwen, dat ik met behulp van Henry James de gedachte aan iets anders dan leven uit mijn systeem probeer te krijgen.

Vestdijk ontwikkelt in zijn stuk over zelfmoord het idee dat er binnen één persoon altijd sprake is van dualiteit; binnen de mens, zo betoogt hij, is er per definitie sprake van twee 'zelden', er is namelijk sprake van het zelf dat 'kent' en het zelf dat 'gekend wórdt'. In het geval van de zelfmoord werkt hij dat meesterlijk uit – als het niet zo'n ernstig onderwerp was, zou ik bijna zeggen: dat doet hij geestig. De mens die zelfmoord pleegt valt, stelt Vestdijk, uiteen in moordenaar en slachtoffer. En daar zien we de schrijver Vestdijk aan het werk, beeldend en energiek; hij beschrijft hoe de tot woede vervallen half mens een andere half mens, zijn voormalige vriend en deelgenoot, de kamer doorjaagt om hem de hersens in te slaan: 'Het slachtoffer kruipt in een hoek, en sterft onder de slagen van de vijand, en hij vernietigt niet het lijden, zoals hij beoogd had, maar verliest het leven. De moordenaar, die zichzelf per ongeluk de hersens inslaat, omdat hij niet meer met slaan kan ophouden, trouwens óók.'

Je kunt jezelf dus niet vermoorden, je vermoordt altijd een ander.

Die dualiteit, of die gespletenheid, vind ik kenmerkend voor Vestdijk – en voor zover dat nodig is knap ik van die manier van tegen het leven aankijken enorm op. Als je dat zo kunt zeggen tenminste, want volgens Vestdijk is die dualiteit een noodzakelijkheid, dus heb je eigenlijk helemaal geen keuze. Of je hébt natuurlijk wel een keuze, bij Vestdijk zijn de dingen nooit eenvoudig, je kunt jezelf wel degelijk als één persoon beschouwen, met één vastliggende identiteit, maar dan loop je vast, en

ontdoe je het leven van wat het aantrekkelijk maakt, je ontzegt het leven dan – en dit klinkt een tikkeltje tautologisch – de levendigheid ervan.

In de inleiding bij *Gepassioneerd wikken en wegen* schrijven de bezorgers ervan al over die noodzakelijke dubbelheid van Vestdijk. Ze stellen dat de kenmerken van Vestdijks beschouwend werk zijn ‘de dialectische betoogtrant, waarin tegenstellingen worden opgeheven; een voorkeur voor een dilettantistisch en anti-specialistisch uitgangspunt en daardoor een speculatieve opzet; een voorkeur voor begrippen, schema’s en typologieën; meer aandacht voor “mogelijkheden” dan voor “feitelijkheden”; weinig polemieken, want het gaat bij Vestdijk om de zaak, niet om de persoon’. Dat is natuurlijk zo en dat zou tot een eindeloos en wellicht saai heen en weer bewegen kunnen leiden. Dit is waar en dat ook. Maar opmerkelijk is juist dat er in dit beschouwend werk nogal veel *sweeping statements* te vinden zijn. Op Twitter – het medium waar je uitsluitend scoort als je eenduidig bent – heb ik er enkele geciteerd uit *Gepassioneerd wikken en wegen* en daar had ik er veel succes mee. Ik lees even mijn Vestdijk-tweets voor. ‘Zonder vijanden bereikt een schrijver niets.’ ‘Persoonlijke ideologieën en syncrasieën kunnen zich steeds voordoen als een moreel hoogstaand “engagement”.’ En tot slot: ‘Er is tegenwoordig niet minder cultuur dan vroeger, maar er is meer oncultuur omheen.’ Vooral die laatste *tweet* sprak veel mensen aan, hij ging al gauw viraal, maar dat kwam waarschijnlijk doordat nogal wat *volgers* dachten dat die verwees naar aanslagen, terrorisme en de islam, zodat ik me al snel genoodzaakt zag uit te leggen dat Vestdijk bedoelde dat men in Amerikaanse boekwinkels vergeefs om Faulkners romans vraagt, maar er wel thrillers kan kopen, en dat dit een opmerking uit 1948 is.

In Nederland is die situatie inmiddels, ik bedoel nu: in 2017, natuurlijk ook allang zo; je zult in boekwinkels over het algemeen vergeefs vragen om literaire romans, terwijl ‘literaire’ thrillers – en andere eigenaardige bagger – er je met tientallen tegelijk worden aangeboden. Vestdijk kun je er nauwelijks meer kopen, zelfs Joost Zwagerman is in zekere zin al een ouderwetse auteur geworden. Ik heb over beide schrijvers al eerder geschreven, en ook over de beide auteurs samen: Zwagermans roman *Vals licht* verwijst op allerlei manieren naar Vestdijks roman *De dokter en het lichte meisje* en ook zijn er overeenkomsten aan te wijzen tussen Zwagermans *Gimmick!* En Vestdijks *De schandalen*. Je zag bij Zwagerman in de loop van zijn carrière zijn thematiek zich wel steeds meer versmallen; de levendigheid verdween eruit, op een gegeven moment schreef hij geen romans meer, maar uitsluitend nog beschouwingen over beeldende kunst.

Bij Vestdijk was er in de stukken die zijn verzameld in *Gepassioneerd wikken en wegen* nog geen sprake van een verdwijnen van levendigheid; hij bestaat daar nog altijd uit verschillende personen; aan het eind van de bundel splitst hij zichzelf zelfs behoorlijk concreet op papier in tweeën in een interview dat hij zichzelf afneemt: ‘Vestdijk I’ stelt de vragen en ‘Vestdijk II’ beantwoordt ze. Dat geeft een hoop geruzie en gerumoer – wat ongeveer hetzelfde is als levendigheid.

En ‘Vestdijk II’ maakt daar een opmerking waar ik het eerlijk gezegd niet mee eens ben. Hij vindt, zo zegt hij, het altijd uitermate vervelend schrijvers in romans te laten optreden. Hij heeft het zelfs over een kunstfout. Hij geeft daar de volgende uitleg bij: ‘[...] men kan er niet mee volstaan die personen aan een schrijftafel te laten zitten en de pen te laten voeren, men moet ook tonen wat ze geschreven hebben, anders is het niet geloofwaardig meer.’ Daar zag hij een probleem opdoemen.

Opmerkelijk, tenminste, na wat ik eerder al opmerkte, is dat Zwagerman dezelfde kwestie aanroert in zijn roman *Chaos en Rumor*. De hoofdfiguur in die roman is schrijver. En om het nog wat erger te maken, die wil op zijn beurt een roman schrijven over een schrijver. Zijn uitgever, de uitgever dus in de roman *Chaos en Rumor*, vindt dat een slecht idee. ‘Het is heel eenvoudig,’ deelt die mee, ‘schrijf nooit over het schrijven zelf. Je verliest er je lezers mee.’ Hij voegt daaraan toe: ‘Waar het op neerkomt is dit: lezers kun je met twee dingen op de vlucht jagen. Eén, met een gebrek aan vakmanschap, en twee, door ze te veel met het vak als vak te vervelen.’ Toch gaat de schrijver aan de slag bij Zwagerman, met overigens voor iedereen in het boek rampzalige gevolgen.

Ik zei dat ik het niet eens ben met Vestdijk omdat ik vele voorbeelden ken van romans die wél geslaagd zijn terwijl ze toch als hoofdpersonage een schrijver hebben. In Engeland en Amerika bestaat zelfs een grote traditie op dit gebied. De satirische romans over de schrijver Henry Bech reken ik tot de beste van John Updike, *Humboldt's Gift* van Saul Bellow is een van mijn lievelingsboeken, Paul Auster deinst evenmin terug voor een schrijver in zijn werk, ik denk aan romans van Martin Amis en George Gissing (*New Grub Street*) – nu ja, enzovoort en zo verder. Misschien was Vestdijk ook bang dat een roman met een schrijver als hoofdpersonage het werk minder open zou maken; dat dit tot gevolg zou hebben dat hij niet genoeg dubbelzinnigheid zou kunnen bewerkstelligen. Maar dan zie ik weer het beeld voor me van de mens die zich in tweeën heeft gesplitst, in de moordenaar en zijn slachtoffer, waarbij de laatste sterft onder de slagen van zijn vijand, waardoor niet het lijden vernietigd blijkt te worden, maar wel duidelijk de spagaat aan het licht treedt waarin de schrijver zich altijd bevindt: hij is buiten en binnen het boek. Een schrijver ín de roman kan dan een interessante tegenstelling opleveren met de schrijver buiten het boek. Het is iets waar ik graag met Vestdijk nog even over door had gediscussieerd, maar dat kan niet. Ik ben blij dat deze bundel *Gepassioneerd wikken en wegen* er is, al is het alleen al omwille van het feit dat eruit blijkt dat iets anders waar men in Nederland ook vaak aan twijfelt wel degelijk mogelijk is: een schrijver van literaire fictie kan wel degelijk ook een goed literatuurcriticus zijn. Misschien is een schrijver zelfs wel beter geschikt om dit mooie vak uit te oefenen dan iemand die niet echt weet waarover hij het heeft. Maar dat is weer een heel nieuwe discussie.